

Západočeská galerie pořádá první monografickou výstavu nejvýznamnějšího představitele architektury jihozápadních Čech první poloviny 20. století

HANUŠ ZÁPAL (1885–1964) Architekt Plzeňska

Západočeská galerie v Plzni, výstavní síň „13“, Pražská 13, Plzeň
7. 10. 2015 – 7. 2. 2016

Třebaže je Hanuš Zápál nejvýznamnějším architektem Plzně ve 20. století, byla mu zatím věnována jen velmi malá pozornost. Přitom Zápál prakticky celý život věnoval architektonické tvorbě a záchraně památek v regionu a jeho vzhled tak významně ovlivnil. Od roku 1910, kdy se stal zaměstnancem města, projektoval řadu významných veřejných budov v Plzni, především škol, sociálních ústavů, ale i staveb technického zaměření. Zároveň se soukromě zabýval návrhy rodinných domů a opravami památek. Především areál barokního poutního místa v Mariánské Týnici u Kralovic byl zachráněn jeho zásluhou. V předválečné době soukromě projektoval i řadu dalších veřejných budov v západočeských městech. Zápálovo dílo lze vymezit obdobím 1910–1960 a v desítkách návrhů a realizací zahrnuje celý vývoj české moderní architektury od nového klasicismu a pozdní secese přes kubismus a kotěrovskou modernu, rondokubismus a purismus k funkcionalismu a dále k hledání jeho alternativ.

Pro Jana Zápala, který od dob svých vysokoškolských studií používal křestní jméno Hanuš, mělo zásadní význam, že jeho rodina pocházela z oblasti Rakovnícka a Kralovicka. Tamní krajina s četnými památkami, jejichž vznik většinou souvisel s činností plaského kláštera v době baroka, na něj měla mimořádný vliv. Nejenže usiloval o záchranu ohrožených památek, ale z barokních předloh při své práci architekta celý život čerpal. Jeho charakteristické citlivé zakomponování novostaveb do krajiny, hmotová promyšlenost a nenásilná návaznost objektů různého charakteru mají předobrazy právě ve stavbách vrcholného baroka.

Je logické, že Zápál, jehož zájem o památky se projevoval už od raných let, v době studií architektury na pražské technice přilnul k profesorovi Janu Koulovi. Patřil přitom do skupiny studentů, které Koula přivedl do Klubu Za starou Prahu, jemuž předsedal. Zápál pro Koulu pracoval také v rámci své praxe – připravoval podklady pro opravu jedné z nejvýznamnějších památek Plzně, renesanční radnice. Krátce působil také u Antonína Balšánka a připravoval mu detailní plány některých interiérů Obecního domu v Praze, například prostor foyer Smetanova sálu. Velký podnět pro Zápala představovala poměrně dlouhá praxe u Bedřicha Bendelmayera, který historické stavební principy tvůrčím způsobem rozvíjel. Budova plzeňské radnice se pro začínajícího architekta stala symbolickou stavbou, neboť brzy po své praxi u Kouly uspěl v konkurzu na místo městského architekta v Plzni, centru svého rodného kraje. V plzeňském městském stavebním úřadu pak působil více než dvě desetiletí. Jeho příchod se šťastně shodoval s dobou, kdy se začala pomalu měnit mimořádně konzervativní atmosféra, charakteristická pro plzeňský urbanismus, architekturu, památkovou péči i umění v době kolem přelomu 19. a 20. století. Dosavadní autority, představované silně konzervativními architekty Františkem Auerem, Josefem Farkačem a Josefem Škorpilem, postupně nahrazovala mladší generace. Zápálova pozice v Plzni a úřadu nebyla jednoduchá a nesla s sebou i mnoho byrokratických svízelností. Architektovi ale umožňovala realizovat nezvyklé množství návrhů rozsáhlých staveb širokého spektra určení. Měl sice díky tomu výhradní postavení, ale absence konkurence v jeho případě nevedla k průměrnosti a tvůrčímu zakrnění. Zpočátku rozpoznáváme silný vliv nového klasicisty Ludvíga Tremmela, kterého lze kolem roku 1910 považovat asi za jediného místního tvůrčího architekta

realizujícího četné zakázky založené na tvůrčí práci s barokními a klasicistními předlohami. Zápal ale současně sleduje také tvorbu Jana Kotěry i nejnovější zahraniční realizace, které mnohdy osobně navštěvuje. V jeho prvním samostatném velkém projektu, komplexu školních budov na Radeckého (dnes Masarykově) náměstí, pod detaily pozdní secese a nového klasicismu rozpoznáváme silný vliv barokní hmotové skladby, jejíž moderní transformaci uvedl do Plzně krátce před tím Ladislav Skřivánek. V detailním řešení se Zápal inspiroval u západních školních budov.

Za první světové války se Hanuš Zápal věnoval opravám a úpravám četných památek. Mezi tyto práce patří návrhy interiérů historické radnice a navazujícího Císařského domu. Práce na opravě první památky města – kostela sv. Bartoloměje jej přivedla k úzké spolupráci s Kamilem Hilbertem, s nímž spolupracoval i později a jehož přístupy silně ovlivnil Zápalovu vlastní činnost v oboru. Sám v roli restaurátora opravil ohrožené Alšovy fresky na jednom z plzeňských domů a v roce 1917 navrhl sokl náhrobku Jana Zoula, kde uplatnil, poprvé v Plzni, tvarosloví českého kubismu. Po první světové válce Zápal rozvíjí spolupráci s Ladislavem Lábkem a jeho okruhem, zejména Společností pro Národopis a ochranu památek. Společně se věnují záchraně historických staveb v Plzni a širokém okolí – nejvýraznější jsou jeho práce v Mariánské Týnici, kde na poslední chvíli barokní poutní místo zachraňuje před zničením. Na Hůrce v Plzenci a v Plasích spolupracuje s předním historikem Antonínem Friedlem. Ve vlastní tvorbě od roku 1920 směřuje ke geometrické kotěrovské moderně, dále však využívá i prvků nového klasicismu a kubismu. V tzv. Sokolském pavilonu vytvořil první veřejnou stavbu Plzně hlásící se k moderně. Využil zde současně progresivních konstrukcí tzv. Hetzerových rámců, ale i příjemnosti pestrých barev tradičního slovanského lidového umění. Nejvýraznější odkaz ke Kotěrovým stavbám spatřujeme u budovy Vyšší hospodářské školy v Plzni. Tuto stavbu Zápal promyšleně a mimořádně citlivě včleňuje do okolní krajiny a zeleně. Vzácné porozumění mezi architektem a stavebníkem představoval návrh vlastního domu Ladislava Lábka. Dochovaný Lábkův deník unikátně zachycuje i počáteční úvahy, jež provázely hledání výrazu nové stavby vznikající krátce po vzniku samostatné republiky. Souběžně s modernou Zápal, a to předně u městských zakázek, využívá kubistických prvků a prvků tzv. národního slohu (rondokubismu). Hmotové řešení však mnohdy nadále zůstává pod vlivem barokních zákonitostí. U bloku domů s tzv. Mrakodrapem stál Zápal před náročným úkolem scelit tři chaoticky projektované nesourodé domy v jediný celek. Jeho řešení se nakonec stalo symbolem úspěšné modernizace Plzně v meziválečném období. Její součástí už tehdy představovala konverze starších průmyslových staveb, nejdále dovedená v případě rekonstrukce bývalého mlýna na tzv. domy sociální péče. Díky četným velkým městským investicím, na nichž se podílí, architekta sledujeme při hledání výrazu některých nových stavebních typů – například budovy filtrace městské vodárny a krematoria, jehož projektu předcházela studijní cesta do Německa a Švýcarska. Soukromě navrhl první novodobou českobratrskou modlitebnu jihozápadních Čech.

V průběhu celé tvorby, když to kontext vyžadoval, Hanuš Zápal pracoval s odkazy k lidové architektuře. Venkovské stavby tak výrazně ovlivnily koncept domku, který navrhoval na počátku dvacátých let pro své rodiče v Kralovicích, ale například i komplex budov školy a pošty, vystavěný v Železné Rudě v následujícím desetiletí. V případě obytného domu s restaurací v Plzni pod Bílou Horou kombinuje prvky anglických venkovských hospod se štítem obytného domu z německého Essenu s prvky místní historické architektury.

Přestože Zápal prakticky celou činnost věnoval rodnému regionu, uskutečnil i několik projektů v jiných krajích. Nejvýznamnější představuje rozsáhlý komplex hospodářské školy v Opavě, kde uplatnil moderně pojatý nový klasicismus připomínající Engelovy univerzitní budovy v pražských Dejvicích. V případě budovy Masarykova ústavu v Plzni Zápal ve stejné době poprvé u celé stavby navrhl ploché střechy a zahajuje tak období, kdy u mnoha projektů vychází ze současné holandské architektury. Symbolické završení více než dvacetileté práce pro město Plzeň představovala i po výtvarné stránce stavba školní budovy v Plzni-Doubravce. Patrně s ohledem na skutečnost, že celé okolí vznikalo nově jako moderní městská čtvrť, zvolil funkcionalistický styl s plochými střechami.

Po odchodu do penze v roce 1931 Zápal dále soukromě projektuje, zaměřuje se předně na školní budovy v menších obcích Plzeňska. Výraz volí individuálně podle kontextu konkrétního místa. Hledá přitom vlastní cestu, odlišnou od soudobých funkcionalistů. Vrcholy tohoto snažení představuje školní budova v Plasech zohledňující kontext blízkého barokního kláštera, a českobratrský kostel v Kralovicích, jehož předobraz nacházíme u církevních staveb severní Evropy. Pozoruhodnou práci představoval projekt katolického kostela pro plzeňskou čtvrť Skvrňany. V návrzích k historickým architektonickým prvkům, které zde absolvoval, můžeme tušit záměrnou snahu o odlišení katolického kostela od obvyklých soudobých staveb poloviny třicátých let.

V penzi se Zápál velmi intenzivně věnuje památkám – předně konečně zahájil komplexní záchranu poutního místa v Mariánské Týnici, o níž snil už od časného mládí. Přístup k opravě této památky, graduující na počátku druhé světové války, představuje pozoruhodný příspěvek i z hlediska vývoje teorie památkové péče na úrovni celých Čech. Do doby války spadají také velké jeho realizace pro tzv. Haléřový spolek dělníků Škodových závodů, s nímž spolupracoval už v minulosti. Vrchol nyní znamenala ozdravovna v Lipnici nad Sázavou, jejíž charakter, s ohledem na nedostatek oceli během války, vedl k výrazu stavby připomínajícímu práce Franka L. Wrighta či Vladimíra Grégra.

Po druhé světové válce se Hanuš Zápál věnuje už téměř výhradně památkám – na prvním místě přitom opět v jeho hierarchii stanula Mariánská Týnice. Poslední zatím známou práci pak představuje úprava schodiště před barokním kostelem v Přešticích. Představitelům komunistického režimu se Zápála podařilo prakticky odstranit z veřejného života a vystěhovat z Plzně. Spolky, v nichž působil, zanikly. Osobní ambice jednotlivce, spojeného s totalitním režimem, pak vedly i k vypuzení architekta z Mariánské Týnice. O tom, že se jí před tím věnoval s přestávkami více než polovinu století a díky němu přečkala do druhé poloviny 20. století, se přestalo mluvit. Také jeho architektonické práce postihovala degradace hodnot charakteristická pro celou společnost. Teprve od devadesátých let dvacátého století se pomalu probouzí zájem o Zápálovo dílo. Nejvýznamnější dochované stavby se staly kulturními památkami a touto knihou vrcholí úsilí o důstojnou monografii nejvýznamnějšího představitele architektury jihozápadních Čech v posledních dvou staletích – Gočára českého západu.

Autor textu tiskové zprávy: Ing. arch Petr Domanický

PUBLIKACE

K výstavě vydalo nakladatelství Starý most a Západočeská galerie v Plzni v Plzni stejnojmennou publikaci, jejímž autorem je Petr Domanický. V publikaci s grafickou úpravou Jana Dienstbiera a Martina Buška je více než 400 ilustrací včetně historických a současných fotografií, reprodukcí stavebních plánů a architektonických návrhů (z celé řady veřejných i soukromých archivů z celé ČR), většina ilustrací je publikována poprvé. Vydání publikace podpořilo Ministerstvo kultury a Město Plzeň.

DOPROVODNÝ PROGRAM

Komentované prohlídky s autorem výstavy: 26/11/2015 a 28/1/2016 vždy od 17 hodin

Přednáška o modelu *Sokolského pavilonu v Plzni* (v rámci cyklu Jedno dílo / jeden svět): 6/1/2016 od 17 h

REALIZAČNÍ TÝM VÝSTAVY

Autor a kurátor:	Petr Domanický
Jazyková úprava:	Stanislava Fedrová
Grafici:	Jan Dienstbier, Martin Bušek
Současné fotografie:	Radovan Kodera
Podklady pro promítání:	Zapálení 02 (Jakub Chvojka)
Modely:	Miroslav Koranda
Výstavní prvky:	Abstrakt, s. r. o.
Provedení expozice:	Jan Jirka, Miroslav Tázler
Plotry:	Jakub Čermák

HLAVNÍ ZAPŮJČITELÉ EXPONÁTŮ

Západočeská galerie v Plzni

Archiv města Plzně

Spisovna odboru stavebně správního Magistrátu města Plzně

sbírka autora

Výstavu podpořilo Ministerstvo kultury ČR a Nadace 700 let města Plzně.

Otevřeno denně kromě pondělí od 10 do 18 hodin.

KONTAKT PRO MÉDIA:

Eva Reitspiesová, Public Relations ZČG

+420 731 474 266, reitspiesova@zpc-galerie.cz